

TANZİMAT

edilen İslahat Fermanı'nı dış güçlerin devletin iç işlerine müdahale vasıtası sayıp eleştirmesi trajik bir çelişkidir. Neticede bürokratların iktidar mücadeleleri, dış güçlerin müdahalesi ve reform karşıtlarının muhalefeti yüzünden reformlar zaman zaman yavaşladı, hatta bazan kesintiye uğrama noktasına geldi ve kurulan müesseselerde sık sık değişiklikler yapılmak zorunda kalındı.

BİBLİYOGRAFYA :

Lutfi, *Tarih*, VI, 59-65; VIII, 93-98; *Tanzimat I*, İstanbul 1940; R. H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire: 1856-1876*, Princeton 1963; a.m.f., "Tanzimat", *EP* (Ing.), X, 201-209; A. Cunningham, "Stratford Canning and the Tanzimat", *Beginnings of Modernization in the Middle East* (ed. W. R. Polk - R. L. Chambers), Chicago 1968, s. 245-264; Ed. Engelhardt, *Tanzimat* (trc. Ayda Düz), İstanbul 1976; Stanfor J. Shaw - E. K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (trc. Mehmet Harmanlı), İstanbul 1983, II, tür.yer.; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi*, Ankara 1985; Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, Bildiriler*, Ankara 1987, s. 97-104; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1987; a.m.f., *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000; Thomas Scheben, *Verwaltungsreformen der frühen Tanzimatzeit: Gesetze, Maßnahmen, Auswirkungen*, Frankfurt 1991; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", *150. Yılında Tanzimat* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1992, s. 139-209; a.m.f., "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, Ankara 1994, s. 55-84; Ali Akıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993; Gülnehal Bozkurt, *Batu Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara 1996, tür.yer.; Judy Upton-Ward, "Abdülaziz'in Avrupa Seyahati", *Osmanlı*, Ankara 1999, II, 119-129; Moshe Ma'oz, "Tanzimat'ın İlk Yıllarında Modernleşme Hareketinin Suriye Siyaseti ve Toplum Üzerindeki Etkisi" (trc. Hayrettin Pınar), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (der. Halil İnalçık - Mehmet Seyitdanlıoğlu), Ankara 2006, s. 187-203; Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", *TTK Belleten*, XXVIII/112 (1964), s. 611-622; a.m.f., "Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *a.e.*, XXVIII/112 (1964), s. 623-690; Mahir Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *a.e.*, LVI/215 (1992), s. 69-165; Butrus Abu-Manneh, "The Islamic Roots of the Gülhane Rescript", *WI*, XXXIV/2 (1994), s. 173-203; A. D. Novıçev, "1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Dış Politikadaki Boyutları" (trc. Darhan Hıdıralı), *İlmi Araştırmalar*, sy. 5, İstanbul 1997, s. 279-289; Mehmet Yıldız, "1856 İslahat Fermanına Giden Yolda Meşruyet Arayışları (Uluslararası Baskılar ve Cizye Sorununa Bulunan Çözümün İslâmî Temelleri)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 7, İstanbul 2002, s. 75-114; A. Cevad Eren, "Tanzimat", *İA*, XI, 718-720.

ALİ AKYILDIZ

TANZİMAT EDEBİYATI

Tanzimat'ın ilânından
yirmi yıl kadar sonra
Türk edebiyatında başlayan
yenileşme süreci
(bk. BATILILAŞMA).

TAOCULUK

Çin kökenli dinî-felsefî sistem.

Taoculuk (Taoizm, Daoizm), Konfüçyüsçülük'le birlikte 2000 yıldan fazla bir süredir Çin'de hayatın her alanını biçimlendirmiş iki büyük yerel dinî-felsefî sistemden biridir. Temelinde "yol" mânasında tao (dao) kavramının yer aldığı Taoculuğun Çince karşılığı Dao-cia'dır (yolun nesli). Kökeni eski Çin Şamancılığı'na dayanan Taoculuk tabiatla uyum halinde olmayı, müdahaleden kaçınmayı, basitliği ve sadeliği savunan bir düşünce ve inanç sistemidir.

Tarihsel Gelişim. Gelenekte Taoculuğun başlangıcı milâttan önce VI. yüzyılda yaşayan Lao-tzu'ya (Laozi) dayandırılır. Taoculuk esasen bilgi ve hikmete ulaşmayı amaçlayan felsefî bir sistem olarak doğdu. Temel kavram ve ilkeleri sırasıyla Lao-tzu ve Zhuangzi'ye atfedilen *Tao-te Çing* (m.ö. VI-III. yüzyıllar) ve *Zhuangzi* (m.ö. 350) adlı klasik metinlerde yer alır. Taoculuk bu metinlerin yazarlarına atıfla Lao-Zhuang felsefesi diye de anılır. Felsefî Taoculuk milâdi XIII. yüzyıla kadar müstakil bir sistem halinde devam etmekle birlikte milâttan önce II. yüzyılda atalara tapınma, tabiat tanrılarına yönelik inanç ve ölümsüzlük arayışı gibi eski Çin inançlarını da içine alacak şekilde dinî Taoculuğun (Dao-cia) doğuşunu hazırladı. Huangdi, Sarı İmparator (m.ö. 259-210) ve Han hânedanı (m.ö. 202-m.s. 220) dönemlerinde Taocu öğretiler rağbet gördü. Taoculuğun tam bir din haline gelişi, Zhang Daoling'in milâttan sonra 142'de, tanrılaştırılan Lao-tzu'dan vahiy / öğreti aldığını iddia etmesiyle başladı. Üstat olarak bilinen Zhang'ın kurduğu Tianşi Dao (semavî üstatlar yolu) ölümünden sonra oğlu ve torununun önderliğinde bağımsız bir dinî harekete dönüştü. Bu dinin rahiplerine yapılan bağıştan dolayı "beş ölçek pirinç yolu" olarak da bilinen bu örgütlenme sonucunda siyasî ve dinî güce sahip, Tao kavramını merkeze alan bir topluluk oluştu. Kuzey Çin'de Wei hânedanı döneminde (220-265) Taoculuk hânedan tarafından resmen tanınan bir inanç durumuna geldi. Semavî üstatlar yolu mez-

hebiyle Güneydoğu Çin'in yerel dinî gelenekleri arasındaki en önemli birleşme ise IV. yüzyılda gerçekleşti. Gelişerek devam eden bu dine, Shangqing ve Mao Şan (Mao dağı) adlarıyla bilinen Taocu ekol öncülüğünde geleneksel büyü teknikleri ve simya öğretisinin yanı sıra ölümden sonraki hayat ve cennete yükselip Tao'ya daha yakın olma fikri girdi. Zâhid keşişler sınıfı ortaya çıktı. Ayrıca başta cinsel törenler olmak üzere bazı uygulamaların önemi azaldı. Bu şekilde semavî üstatlar yolu akımında gerçekleştirilen yenilikler sayesinde Taoculuk üst sınıflar tarafından benimsenen bir din haline geldi; Kuzey Çin'de resmî din statüsüne yükseldi.

T'ang hânedanı döneminde (618-906) Taoculuk en parlak dönemini yaşadı. Hânedanın ilk imparatoru Li Yuan, Lao-tzu'nun soyundan geldiğini iddia etti. Song hânedanı devrinde (960-1279) imparatorlar Taocu metinlerin derlendiği, yaklaşık 5000 ciltten oluştuğu rivayet edilen *Dao Zang*'ı (Tao yasaları) bastırıldı ve yeni bir takım mezhepler ortaya çıktı. XIII. yüzyıldan itibaren Taoculuk, Budist mezhepleri karşısında geriledi ve bölünmelere uğradı. Bu dönemde ortaya çıkan mezheplerden en önemlisi Şuan şen (yüce saflık / mükemmellik) ismiyle anılan mezheptir. Meditasyona ağırlık veren bu mezhep birçok Taoist ritüelini basitleştirdi. Ming hânedanı döneminde (1368-1644) bölünme sürecini durdurmak için gösterilen çabalara rağmen XX. yüzyılın sonlarına kadar klasik Taocu gelenekle çeşitli alt gelenekler arasındaki kutuplaşma devam etti. 1849'daki halk isyanı ülke genelindeki Taocu ve Budist mâbedlerinin yıkımıyla neticelendi. XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve ülkeyi tekrar Konfüçyüsçü çizgiye taşımaya çalışan "yeni hayat" hareketi de Taocu merkezleri ortadan kaldırmaya çalıştı. 1949'da Mao Zedong liderliğindeki din karşıtı komünist devrimle birlikte diğer dinî unsurların yanı sıra Taoculuk da tamamen bastırıldı. Fakat 1982'de iktidara gelen Deng Xiaoping liderliğindeki yeni yönetimin hoşgörüsü tutumuyla Taoculuk Çin'de yeniden itibar görmeye başladı. Nitekim günümüzde çok sayıda Taocu mezhep varlığını sürdürmekte ve Taoculuğun Çin dışında başta Tayvan olmak üzere Malezya, Singapur, Kore, Japonya, Vietnam ve Tayland gibi Güney Asya ülkelerinde, ayrıca Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da mensupları bulunmaktadır.

Temel Kavramlar. Taoculuğun en temel kavramı olan tao basit anlamıyla "yol" kar-

şılığında kullanılmakla birlikte bu sistem içerisinde evrendeki dengeyi ve düzeni sağlayan yol, ilke veya ideali ifade eder. Tao'nun üç seviyesi vardır. Yüce Tao her şeyin kaynağı olan mutlak ilk bütün yaratılmışların ardındaki görülmeyen, yalnızca mistik yolla kavranabilen güce karşılık gelir. *Tao-te Çing*'de yer alan ifadeyle onun tek ismi vardır: "Her şeyin anası." O boş bir kap gibidir. İçini hiçbir şey dolduramaz. Di-bi yoktur ve her şey varlığını ona borçludur. Her şey ondan doğar. Tao'dan bir (Tai-çi), birden iki yani Yin ve Yang, ikiden üç yani su, toprak ve hava, üçten âlemdaki varlıklar doğar. İkinci seviyede yer alan tabiatın Tao'su tabiatın özünü oluşturan ve onu kontrol eden ritmi, üçüncü seviyedeki kişisel Tao ise her kişinin hayatında etkili olan Tao'yu ifade eder. Taoculuğun amacı yüce Tao ile bir olmaktır.

Tao'ya bağlı diğer bir kavram, "erdem" veya "güç" şeklinde tercüme edilen *tedir*. Tao'nun görünüşü ya da yansıması olarak bütün varlıklarda bulunan te görünmez Tao'nun doğadaki her şeyi değiştiren görünür yanıdır. Bu mânada te, "Tao'nun gerçek varlığının aydınlığa çıkışı" veya "kişi tarafından algılanan biçimi" olarak tanımlanabilir. Varlığında bu yansımayı farkeden kişi aradığı huzuru yakalamış, eşyanın gerçek niteliğini kavramış ve her şeyi tabiiilik içerisinde yapabilecek noktaya ulaşmıştır. Kısacası kişi, bu durumda içinde yaşadığı kültür tarafından şekillenmeden önceki ilk haline, yani yontulmamış taş veya ağaç (pu) durumuna dönmüştür. Bu durum zihnin bilgi ve tecrübelerle şekillenmemiş asıl halidir; her türlü tanımlama ve nitelmeden uzak salt tecrübe ve bilinç halidir. Bu hal Tao örnek alınarak ulaşılacak sadelik ve tabiiilik halidir. Bundan dolayı Taocu büyük ustalar ve yöneticiler hiçbir zaman yontmaz yani yönlendirme yapmaz. Çünkü onlar bilirler ki evrenin tek yöneticisi Tao'dur. Tao'nun akışını yöneten ise özündeki tabiiilik ya da kendiliğindenliktir. Dolayısıyla Taocu yaşam tam bir edilgenlik üzerine değil bu özü ifade eden tabiiilik ve sadelik üzerine kuruludur. Taoculuk'ta her varlık mutlak gerçeklik olan Tao'dan kaynaklanır ve sonunda yine ona döner. Bu sistemde medenileşme yaygın kullanımıyla tabii düzenin bozulması şeklinde yorumlanır ve gerçek toplumsal reform uzak geçmişe dönüş veya başlangıçtaki saflığa ulaşma şeklinde tanımlanır.

Bir diğer temel kavram "wu-wei"dir. Sözlük anlamı "hiçbir şey yapmama, eylem-

sizlik" olan wu wei, eşyanın gerçek bilgisine ulaştığı için arzularının esiri olmaktan kurtulmuş Taocu azizin durumunu veya onun eyleme yönelme tarzını ifade eder. Bu kişi büyük bir sükûnet içindedir ve işin gereğine uygun davranır. Bu sebeple hayal kırıklığı ve hüznü yaşamaz, hatta zorluklarla karşılaştığında bile telâşa kapılmaz, gereksiz eylemlere girmez. Lao-tzu azizin sakin ve dingin halini suya benzetir. Su yeryüzündeki en yumuşak ve içine girdiği kabın şeklini alan bir maddedir. Buna rağmen en sert taşa nüfuz edebilir ve onu sürükleyebilir. Eylem ve davranışlarını Tao'ya uygun hale getirenler de böyledir. Zhuangzi ise bu durumu işinin ehli olan ve bundan dolayı bıçağı hiçbir zaman körelmeyen bir kasaba benzetir. Kasap elindeki karkasın kemik yapısını iyi bildiğinden eti kemikten ayırırken gereksiz hareketler yaparak bıçağının körelmesine yol açmaz; elinin hareketini eklem yerlerine göre ayarladığından işini kolayca yapar. Dolayısıyla wu-wei, işi olurlarına bırakma veya zor kullanmadan kolayca başa-rabilme ya da işin doğasına uygun davranma yöntemi şeklinde anlaşılmalıdır.

Taocu düşüncenin bir diğer temel kavramı "ki" (çi) denilen evrensel enerjidir. Bu düşüncede asıl olan evrensel enerjinin farkına varmak ve onu koruma yollarını öğrenmektir. Zira bütün hastalık ve sıkıntıların sebebi insanda sınırlı olarak var olan bu enerjinin bedeni terketmesidir. Kinin kaybını önlemek ve geri dönüşünü sağlamak için diyet, meditasyon, doğru nefes alma ve duruş ağırlıklı bazı teknikler geliştirilmiştir. Geçmişte semavî üstatlar yolu mezhebinde uygulandığı şekliyle en önemli yol tövbe ve pişmanlıktır. Sessizlik hücrelerinde belli bir süre kalan ve secdeye kapanan kişi kaybettiği enerjisi yeniden kazanabilir. Ayrıca belli yiyeceklerin üstat ve müridlerce paylaşıldığı ziyafetler de hem söz konusu enerjisi kaybetmeme hem de Tao ile birleşme amaçlarına yönelik uygulamalardır. Nefeslerin birliği (He Ki) olarak bilinen tören ise bir rahip yönetiminde gerçekleştirilen toplu cinsel ilişki törenleri sonraki Budist metinlerinde ahlâk dışı uygulamalar olarak tanımlanmış ve reform sürecinde önemini kaybetmiştir.

İnsanla evren arasındaki benzerlik Taoculuk'ta önemli yer tutar. Buna göre insan küçük bir evrendir ve bedeninde evrenin düzenini yansıtır. Bunun en belirgin görünüşü, Tao geleneğindeki beş ayrı yönde yer alan beş kutsal dağa, gökyüzünün beş bölümüne ve beş mevsime (dört mevsim ve yaz sonu) denk gelen insan bedendeki beş bölgenin (karaciğer, kalp, dalak, akciğer ve böbrekler) yer aldığı inancıdır. İnsanla doğal düzenin birliği inancı açıklanamayan büyü bir duygudan kaynaklanır; bu birliği kavramanın yolu da meditasyondur. Bunun yanı sıra oruç, riyâzet ve özel tantra uygulamaları ile simya ve tılsımlara da başvurulur. Ölümsüzlük iksirini bulmaya yönelik Taocu simyacılıkla hem kimyasal deneylere (yvaidari) hem de içsel simyaya (neidan) önem verilir. Neidan aracılığıyla normal yaşlanma sürecinin tersine çevrilebileceği, bunun ise kozmik dişi-erkek, edilgen-etken, karanlık-aydınlık karşıtlıklarını simgeleyen Yin ve Yang güçlerinin insan bedeninde birleştirilmesi ve beş unsurun (su, ateş, toprak, metal ve tahta) dengede tutulmasıyla sağlanacağı düşünülür. Beş unsur teorisi Çin akupunktur tekniğinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Kutsal Metinler. Taoculuğun en önemli eseri Lao-tzu'ya atfedilen *Tao-te Çing*'dir (Daodecing / Yol ve erdem kitabı). Toplam 5000 Çin yazı karakterinden oluştuğu için "Lao-tzu'nun beş bin kelimesi" diye de anılan bu kitap birçok uzmana göre bugünkü biçimini milâttan önce 350-250 yılları arasında almış derleme bir kitaptır. İki kısımdan oluşan kitabın ilk bölümünde (1-37), Tao ile Tao'yu hissedebilmek ve mahiyeti hakkında bilgi edinebilmek için gerekli ruhî dönüşüm konu edilir. İkinci bölüm (38-81), Tao'nun tezahürü veya ona ulaşmanın yolu ya da mutlak arınmışlık halini ifade eden "te" hakkındadır. *Tao-te Çing*, esasen yöneticiler için tasarlanmış kısa ve özlü bir el kitabı niteliğindedir. Burada öngörülen ideal hükümdar / yönetici eylemleriyle emri altındaki insanlar üzerinde baskı ve korku oluşturmayan, işleri büyük bir sükûnet ve tabiiilik içerisinde gerçekleştirdiği için varlığı bile hissedilmeyen bilge kimsedir. Böyle yöneticiler halkın eylemleri için hiçbir sınırlama ve yasak getirmez. Tabiiliği, sükûneti ve sadeliğiyle idaresi altındaki bütün canlıların huzurlu olmasını, dolayısıyla barışı sağlar. Yöneticiye tabiatla uyumlu olmanın önerildiği metinde Çin düşüncesinin çok eski kavramlarına yer verilir. Yin ve Yang örneğinde olduğu gibi bunların bazısını değiştirmeden kullanırken Tao'ya ayrı bir anlam ve işlev yükler. Nitekim Çin düşüncesinde evrenin, hükümdarın, insanoglunun ve her felsefe okulunun bir Tao'su yani yolu, yüce ilkesi vardır. *Tao-te Çing*'de ise mutlak Tao'yu kavrama ve ev-

TAOCULUK

rensel Tao'nun birliğine ulaşma toplumsal ve bireysel bir ideal olarak sunulur.

Taoculuğun ikinci önemli kitabı eseriyle aynı adı taşıyan müellife atfedilen *Zhuangzi*'dir. Kısa ve özlü *Tao-te Çing*'den farklı olarak hikâyeler toplamından ibaret olan bu kitap kişisel hayat felsefesine yer verir. Toplumsal yaşama katılımın tümüyle reddedildiği *Zhuangzi*'nin Tao yorumunda *Tao-te Çing*'deki basit ve tabii toplumsal uyum düşüncesinden farklı olarak gelişmiş, aydınlanmış, metafizik bir kadercilik dikkati çeker. Meseller yoluyla bütün değerlerin aslında izâfi olduğunun ortaya konduğu eserde hayatla ölüm arasında ayırım yapılmaz; ölüm halindeki yaklaşan dönüşümlerini Tao ile birleşme olarak sevinçle karşılarlar. *Zhuangzi*'de kusursuz veya üstün insandan söz edilir. İnsanoğlunun fırtınalı dünyasından ayrı yaşayan, uçarcasına hareket eden bu ruhanî varlıklar hiç çaba göstermez, hiç yaşlanmaz, her zaman özgürlüğün ve doğallığın verdiği mutluluğu temsil ederler. Bu ruhsal varlıklar sonraki kuşaklar tarafından ölümsüzlük adıyla anılmış, çeşitli yöntemlerle onların niteliklerine kavuşmak pratik bir amaç olarak görülmüştür.

Bir diğer temel eser de yine kitabıyla aynı adı taşıyan müellife ait olan *Lie-tzu*'dur (*Liezi*). *Zhuangzi* gibi bütün insanlara eksiksiz özgürlüğün yollarını gösteren *Lie-tzu*'da bireyin kendi yaşamını her şeyden üstün tutması ve topluma yarar sağlamak uğruna hiçbir fedakârlıkta bulunmaması gerektiği belirtilir. Milâdî II. yüzyılda ortaya çıkmış Taiping (büyük barış) akımının klasiği olan *Taiping Jing*'de ise ölümsüzlüğe ulaşmak için gerekli olan tekniklere yer verilir. *Huai-nan-tzu* (*Huainanzi*) usta büyücülerin yazılarından oluşan bir derlemedir. Taoculuğun ortaya çıkışından önceki dönemlere ait olan Çin klasiği *I-Çing* de (*Yijing*) Taocu gelenek tarafından gelecek tahmini için kullanılan bir kitaptır.

İbadet. Taoculuk mâbedleri, rahipleri, âyinleri ve tanrıları olan bir inanç sistemidir. Âyinler daha ziyade mâbedlerde rahipler eşliğinde veya evlerde ibadete ayrılmış mekânlarda icra edilir. Bu âyinlerde ilâhî tarzında şarkılar söylenir, çeşitli dualar okunur, Tao üzerine meditasyon yapılır, özel nefes alma teknikleri ve hareketler uygulanır, *Tao-te Çing* üzerine konuşulur, tütsü yakılır ve başta Şang-ti olmak üzere çeşitli tanrı ve tanrıçalara dua edilir. Bir Tao âyininin en temel özelliklerinden biri tanrılardan yardım istemek amacıyla su-

nulan şarap ve yiyecek takdimesidir. Takdimeler özellikle azizlerin doğum günleri veya tanrıların isim günlerine adanmış kutsal günlerde mâbedlerde yahut ata ruhları için evlerde sunulur. En önemli günlerden biri Çin ay takvimine göre ocak sonu veya şubat başına denk gelen Çin yeni yılının başlangıç günüdür. Bugün bütün tanrıların yeryüzüne inme günü diye anılır. Bugünün evrendeki olumlu gücün (Yang) yeniden doğuşunu temsil ettiğine inanılır. Çin'deki birçok kutsal mekân komünist devrimi sırasında yıkılmakla birlikte biri merkezde, diğerleri dört ayrı yönde yer alan beş kutsal dağ başta olmak üzere özel kutsallık atfedilen yerler mevcuttur. Ruhun ölümsüzlüğü inancına sahip olan Tao geleneğinde ölen kişinin bedeniyle birlikte muhteris ruhunun da toprağa gömüldüğüne, saf ruhun ise yaşamaya devam ettiğine inanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

T. Izutsu, *Celestial Journey: Far Eastern Ways of Thinking: Comperative Studies in Buddhist, Taoist and Confucian Philosophy*, Ashland 1988; E. Wong, *The Shambhala Guide to Taoism*, New Delhi 1997; J. C. Cooper, *Taoculuk Nedir? Eski Çin Bilgelik Öğretisine Giriş* (trc. İsmet Zeki Eyu-boğlu), İstanbul 2003; M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (trc. Ali Berktaş), İstanbul 2003, II, 31-45; P. Ball, *Tao Gizli Öğretisi* (trc. Tolga Bakanay), İstanbul 2007; L. Tzu, *Bilinmeyen Öğretiler* (trc. İsmail Taşpınar – Amine Gülşah Coşkun), İstanbul 2007; M. J. O'Neal – J. S. Jones, "Daoism", *World Religions: Almanac*, Detroit 2007, I, 177-206; M. P. Fisher, *Living Religions*, New Jersey 2008, s. 186-199.

ALİ İHSAN YİTİK

TAPDUK EMRE**XIII. yüzyılda yaşayan
Babaî-Haydarî dervishi.**

Horasan'dan Anadolu'ya geldiği tahmin edilmektedir. Yaşadığı dönem hakkında kaynaklarda farklı rivayetler yer alır. Aşıkpaşazâde onun Orhan Gazi zamanında (1324-1362) yaşadığını ve Yıldırım Bayezid devrinde (1389-1402) öldüğünü kabul ederken (*Tarih*, s. 199-200) Mecdî onu Yıldırım Bayezid dönemi dervişleri arasında sayar. *Saltuknâme* yazarı Ebülhayr Rûmî de Tapduk Emre'yi Orhan Gazi devrinde yaşadığı bilinen Karaca Ahmed'in çağdaşı olarak gösterir. Fakat gerek müridi Yünus Emre'nin gerekse şeyhi Barak Baba'nın dönemleri göz önünde tutulursa Tapduk Emre'nin bundan elli yıl kadar önceki bir tarihte, yani XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı söylenebilir. Tapduk kelimesinin onun

adı mı yoksa lakabı mı olduğu konusu belirsizdir. Bektaşî geleneği kendisine Tapduk adının verilmesini Hacı Bektâş-ı Veli ile olan ilişkisine bağlar ve bu hususta yaygın bir menkıbeye esas alır (*Vilâyetnâme*, s. 21). Öte yandan Tapduk Emre'nin Bektaşîlik ile ilgisinin olamayacağından hareketle son dönemde yapılan bazı araştırmalarda Yünus Emre'nin şiirlerinde geçen "tapduk" kelimesinin Tanrı'ya nitelemek için kullanıldığı, dolayısıyla Tapduk isminde bir şahsın mevcut olmadığı ileri sürülür (Kabaklı, s. 12-14). Babaî zümrelerine mensup pek çok derviş gibi Tapduk Emre'nin de baba unvanını taşıdığı Yünus Emre'nin bazı mısralarından anlaşılabilir, ayrıca Tapduk Emre'nin yaşadığı dönemde Anadolu'da bu ismi kullanan şahsiyetlerin varlığı bilinmektedir. Mecdî, onun Sakarya nehri yakınlarında bulunan köyünde münzevî bir hayat sürdürdüğünü ifade eder (*Şekâik Tercümesi*, s. 78). Tapduk Emre'nin dönemindeki birçok derviş gibi çiftçilikle uğraştığı ve müridlerinin eğitimiyle meşgul olduğu tahmin edilebilir. Onun Sakarya nehri yakınlarında bugün kendi adıyla bilinen köyde yaşadığı konusunda kaynakların büyük çoğunluğu ittifak etmekle beraber Manisa'da Kula ile Salihli arasında bir köyde yaşadığına dair bazı rivayetler de vardır. Hatta Tapduk Emre'nin Saruhan Bey'in kızı Hacı Fatma Sultan'la evlendiği rivayet edilir; fakat bu görüş akademik çevrelerce pek kabul görmemiştir.

Tapduk Emre'nin mensup olduğu tarih ve müşşidinin kimliğine dair bilgiler de birbirinden farklıdır. *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*'de, onu Sarı Saltuk ve Barak Baba ile birlikte Hacı Bektâş-ı Velî'nin müridleri arasında gösterilerek Bektaşî geleneğine dahil edilir. *Vilâyetnâme*'de (s. 21) Tapduk Emre'nin Hacı Bektâş-ı Velî'nin üstünlüğünü tanıdığına, hatta kendisine Tapduk adının aralarındaki bir görüşme sırasında verildiğine işaret edilir. Ancak bizzat müridi Yünus Emre, "Yünus'a Tapduk u Saltuk u Barak'tandur nasib / Çün gönülden cûş kıldı ben nice pinhân olam" mısralarıyla (*Risâlat al-Nushiyye ve Divân*, s. 100) Tapduk Emre'yi Barak Baba'nın müridleri arasında gösterip konuya daha somut delillerle yaklaşılmasına imkân verir. Yünus Emre'nin bu ifadelerinden Tapduk Emre'nin Barak Baba'nın müridi olduğu kesin biçimde ortaya çıkar. M. Fuad Köprülü'ye göre Tapduk Emre, Babaî çevreleriyle yakın ilişki içerisinde bulunduğundan tıpkı şeyhi gibi bir Türkmen babası hüviyeti göstermektedir (*Türk Edebiyatında*